

PROČ CHRÁNIT LUHY PŘI DOLNÍCH TOCÍCH MORAVY A DYJE

JAKUB TĚŠITEL, LUKÁŠ ČÍŽEK

doc. RNDr. JAKUB TĚŠITEL, Ph.D.
Působí na Ústavu botaniky a zoologie Přírodovědecké univerzity Masarykovy univerzity v Brně. Věnuje se zejména oblasti ekologie a evoluce parazitických a poloparazitických rostlin.

Mgr. LUKÁŠ ČÍŽEK, Ph.D.
viz str. 40

O ochraně jihomoravských luhů při dolních tocích Moravy a Dyje se mluví již dlouhá desetiletí. Se zlepšující se znalostí dříve těžko přístupného území, i jeho zjevnou a zrychlující devastací nabývají na intenzitě diskuze o tomto žhavém tématu české ochrany přírody. Cílem biologů a ochránců přírody je vyhlásit v oblasti chráněná území k zajištění ochrany místních unikátních biotopů a druhů, jež je obydlení. Zároveň se ale objevují názory, že o místní přírodu je postaráno dobře zejména díky vzorné péči státních Lesů České republiky, které zde hospodaří a žádná další ochrana území vlastně není potřeba (viz např. [článek Jana Dovrtěla](#) ve FOP 3/2019). Pojďme si tedy shrnout hlavní přírodní hodnoty oblasti, co je ohrožuje a co by znamenalo případné vyhlášení zvláště chráněných území pro jejich ochranu. Přírodní hodnota oblasti podél toků Moravy a Dyje od Nových Mlýnů a Hodonína po jejich soutok, je nedožrnná. Většina evropských nížin byla dramaticky změněna intenzivní zemědělskou činností. Jihomoravské luhy proto svou rozlohou a zachovalostí představují evropský unikát. Území je navíc pokryté pestrou mozaikou biotopů, z nichž každý je biologicky velmi cenný. Takováto

heterogenita v nížinné krajině nemá minimálně ve střední Evropě obdoby. Jde nepochybně o biologicky nejbohatší nížinné lesy u nás a nejspíš také ve střední Evropě. Dominantním ekologickým faktorem oblasti je voda, jejíž nadbytek nebo naopak nedostatek na hrúdech, vyvýšených místech s propustnou půdou, určuje skladbu rostlinných i živočišných společenstev na daném místě.

Vlastní vodní prostředí je zastoupeno jak toky obou řek, dnes bohužel povětšinou regulovanými, tak hlavně nespočetnými slepými rameny a tůňemi. Na ně je navázána bohatá makrofytní flóra, ale i spousta břehových porostů se vzácnými druhy jako jsou pryšec bahenní (*Euphorbia palustris*) nebo mléč bahenní (*Sonchus palustris*). Z pohledu vodní vegetace jsou důležité i vodní kanály, které slouží k rozvádění vody do lužních lesů a měly by umožnit i jejich řízené zaplavování. Dolní toky Dyje a Moravy jsou u nás jediným nebo hlavním domovem řady druhů ryb a také plže zubovce dunajského (*Theodoxus danubianus*). Tůně obývají žábřonožky a listonozi, z obojživelníků pak čolek dunajský (*Triturus dobrogicus*), nedávno byl nalezen i evropský



Typický vzhled nově založeného porostu po vytěžení lesa. Frézou srovnaná paseka bez pařezů (které by představovaly biotop třeba pro roháče velkého). Meziřadí mezi sazenicemi stromků jsou zcela bez vegetace díky použití herbicidu. Foto Jakub Těšitel

významný potápník dvojčárý (*Graphoderus bilineatus*).

Lužní les, ať už vlhký měkký luh s vrbami, topoly a olší lepkavou ale především sušší tvrdý luh s převahou dubu letního, jasanů a jilmů ve stromovém patře, potom představuje dominantní složku lesní vegetace. Měkké luhy ale postupně mizí, nebo jsou nahrazovány monokulturami hybridních topolů. Zásadní součástí vegetace lužních lesů je bylinné patro, ve kterém najdeme mezi mnoha druhy rostlin vzácnou bleduli letní (*Leucojum aestivum*) a ladoňky dvoulistou (*Scilla bifolia*) a vídeňskou (*S. vindobonensis*). Na sušších místech se potom vyskytují dubohabřiny s habrem a lípami a bohatým bylinným podrostem, ve kterém najdeme třeba křivatec nejmenší (*Gagea minima*) nebo dymnivku nízkou (*Corydalis pumila*). Bezlesá vegetace je tvořena hlavně aluviálními loukami s celou plejádou vzácných rostlin, jako jsou konitřid lékařský (*Griatiola officinalis*), ostrice černoplodá (*Carex melanostachya*), kypraj prutnatý (*Lythrum virgatum*), vlhkomilné violky (*Viola pumila*, *V. stagnina*), které se zde stále ještě vyskytují v početných populacích. Naopak na suchých hrúdech najdeme vegetaci písčitých trávníků, kde se vyskytují ohrožené druhy jako kavyl písečný (*Stipa eriocalis*), svízelka piemontská (*Cruciata pedemontana*) nebo bělolist obecný (*Filago vulgaris*). Hrúdy jsou významnými enklávami také pro hmyz. Přežívají izolované populace stepních druhů, například jediná populace listokaze *Anisoplia bromicola* u nás, jednak druhy, které nesnáší záplavy. Donedávna napří-



Mléč bahenní (*Sonchus palustris*), silně ohrožená, až 3 metry vysoká bylina typická pro nížinné mokřady Jižní Moravy (v porostu vpravo). Vloni rostla i kolem oplocení v levé části fotografie, letos byla tato část populace bezohledně zničena herbicidem. Foto Jakub Těšitel

klad jasoň dymnivkový. Vlhké louky obývá kobylka kuželohlavá (*Ruspolia nitidula*) nebo saranče černopruhá (*Mecostethus parapleurus*). Porosty pryšce bahenního kozlíčka *Oberea moravica* nebo motýla nesytky *Chamaesphacia palustris*. Oba patří k velmi ohroženým druhům s malým areálem rozšíření. Na zaplavovaných loukách se soliterními stromy dosud místy přežívá také střevlík mřížkovaný (*Carabus clathratus*). Významný je také výskyt jilmů, zejména soliterních, protože hostí mnoho specializovaných druhů saproxylického hmyzu, především krasců a tesaříků. Jihomoravské luhy jsou posledním místem u nás, kde je jilmů zatím dost na to, aby tu přežily všechny druhy na ně vázané. Na loukách rostou soliterní stromy, především duby letní, které

zásadně přispívají jak ke krajinnému rázu, tak především k biodiverzitě díky hmyzu, který je na ně vázán. Území je významné i ornitologicky, zejména ale nejen pro dravce. Je těžištěm výskytu orla královského (*Aquila heliaca*) u nás a významným hnízdištěm luňáka hnědého (*Milvus migrans*) i červeného (*Milvus milvus*).

Jak je místní příroda cenná, tak je bohužel i ohrožená. Podstatná část zdejších cenných fenoménů potřebuje nejen podstatně citlivější péči, ale přímo záchranný program. Výstavba novomlýnských nádrží vedla k obrovským změnám vodního režimu, především výrazné redukci četnosti i rozsahu dříve častých záplav. To ohrožuje existenci lužních lesů a aluviálních luk, které jsou na zaplavování závislé. Bez něj začnou v obou biotopech převládat konkurenčně silné druhy rostlin, včetně některých invazních druhů. Hlavním problémem je ale intenzivní lesnické hospodaření spojené s masivní těžbou dřeva a drastickými technikami pěstování lesa. Staré lesní porosty takřka mizí před očima. O tom se může přesvědčit každý na leteckých snímcích oblastí dostupných na serveru mapy.cz, které nabízejí pohled na proměnu lužního lesa ve zhruba tříletých intervalech od roku 2003. Těžbou vzniklé rozlehlé paseky jsou doslova přeorány (velkoplošná příprava půdy), pařezy vytrhány a po vysazení malých sazenic jsou po několik let většinou ošetřovány chemickými herbicidy (Obr. 1). Je jasné, že ohrožené druhy lesního podrostu jako bledule letní nebo ladoňky mohou takové zásahy přežít jen stěží (Obr. 2). Druhy lesního podrostu mají navíc obecně



Zbytky původně velmi početné populace silně ohrožené ladoňky dvoulisté (*Scilla bifolia*) po provedení mýtné těžby a velkoplošné přípravy půdy. Foto Anežka Bartošová



Dočišťování rozsáhlé paseky na okraji Břeclavi vytěžené během dubna a května, fotodokumentace je z 16. 5. 2019. Foto Tamara Těšitelová

špatnou schopnost šíření na větší vzdálenosti, takže jejich možnost migrovat mezi porosty, které zrovna poskytují příhodný biotop, je velmi omezená. V posledních letech se herbicidování začalo rozšiřovat i na zcela zbytné zásahy typu odstranění vegetace porůstající ploty oplocenek. Přítomnost ohrožených druhů rostlin na těchto místech lesní hospodáře zjevně netrápí (Obr. 3). Těžba dřeva prováděná i během vegetační sezóny ohrožuje hnízdicí ptáky i mnoho druhů hmyzu (Obr. 4).

Zásadním problémem je postupné houstení lesů, které běží už druhé století. Dnešní lesy jsou převážně husté a tmavé, proto v nich mohutné staré stromy rychle odumírají a mladší nemají šanci dosáhnout potřebného věku a dimenzí. Staré solitérní stromy, zejména duby a jilmy na loukách postupně odumírají, aniž by je nahradila nová generace. Jsou totiž pozůstatkem světlých pastevních a výmladkových lesů (viz [článek Šebek et al](#) v minulém čísle). Tedy způsobů lesního hospodaření, jejichž obnově se současný správce luhů ze všech sil brání. A to i v případě, že je obsažena v lesním hospodářském plánu, jako tomu bylo v případě obnovy středního lesa. Probíhají sice snahy o pěstování nové generace solitérů, ale v tak malém rozsahu, že výsledkem budou přinejlepším desítky nových stromů. V území, kde jich donedávna byly tisíce. A které navíc mohou sloužit jako biotop pro vzácný hmyz nejdříve za sto let. Obnovu solitérů je tak třeba provádět v řádově vyšší měřítku a zároveň je třeba zajistit kontinuitu biotopu, který představují

odumírající stromy, pomocí vhodných zásahů ve stávajících lesních porostech (např. prosvětlení okrajů lesa).

Z předchozích odstavců je zjevné, že pokud chceme zachránit místní přírodní hodnoty, někde bohužel jen jejich poslední zbytky, musíme zásadně změnit náš přístup ke správě této oblasti. Opatření, která se v současnosti provádějí za účelem podpory biodiverzity, jsou sice lepší než nic, ale rozhodně nejsou dostatečná. Způsob hospodaření v lesích je potom mnohdy v rozporu s ochrannou cenné přírody. Zranitelnost přírody a nutnost její ochrany už vnímá i významná část obyvatel okolních obcí. Obavy o osud lesů v oblasti Lednicko-valtického areálu vedly například k sestavení petice proti nadměrné těžbě dřeva v místních lesích. Tu podepsalo na tisíc především břeclavských občanů. Podobně třeba v Lanžhotě vznikla petice místních obyvatel podporující ochranu přírody. Vedení mnohých obcí je nakloněné jednání o možnostech, jak chránit zdejší přírodu, a zajistit tak zachování tohoto přírodního bohatství i pro další generace. Tato atmosféra ve společnosti, byť podryvaná intrikami ze strany státních lesů, představuje pro státní ochranu přírody dobrý předpoklad pro možnost dojednat s místními obcemi rozumnou formu ochrany přírody.

Naprosto klíčová je v ochraně jihomoravských luhů změna lesnického hospodaření. Zatím bylo zaměřeno především na produkci dřeva, místy též na chov zvěře. Je nezbytné, aby začalo brát ohledy ohrožené a zvláště chráněné druhy organismů

a aktivně se snažilo vytvářet jim vhodné biotopy. Rozhodně je nutné skoncovat s velkoplošnými holosečemi, plošnou i pruhovou přípravou půdy a masivním nasazením herbicidů. Cílem by měly být různověké porosty, různé hustoty s významným zastoupením řídkých lesů udržovaných tradičním obhospodařováním, jako je pařezení a pastva. Pro podporu bezobratlých na otevřených stanovištích je nezbytná úprava režimu kosení luk. Zároveň je potřeba začít s masivní obnovou solitérních stromů. A samozřejmě nutně potřebujeme napravit vodní režim celého ekosystému luhů, což si vyžádá zásadní infrastrukturní investice (obnova meandrů, stavba jezů apod.). Jde o společný zájem ochrany přírody i lesnictví, proto by neměly nastat zásadní neshody.

Provedení všech těchto opatření bude zajisté velmi náročné, a to jak z pohledu finančních nákladů, tak i lidských zdrojů. Bude nutné vyjednat mnoho kompromisů s lesními hospodáři. To se zjevně neobejde bez odborného zázemí a právních nástrojů státní ochrany přírody. Jejich aktivnější zapojení je možné pouze ve spojení s vyhlášením chráněných území v oblasti, a to jak maloplošných (rezervace), tak velkoplošně chráněné krajinné oblasti (CHKO). Zejména vyhlášení CHKO pak znamená vznik týmu odborníků, který přímo v místě zodpovídá za ochranu přírody, je partnerem pro hospodářské subjekty a může se i podílet na infrastrukturních projektech podporujících obnovu, či zachování biodiverzity. Vyhlášení chráněných území také podstatně rozšíří možnosti financovat kroky (např. Program péče o krajinu - podprogram A nebo evropské projekty LIFE) nezbytné pro provedení ochranných opatření popsaných výše.